

Moederpolder bij Lytsewierrum

Lytsewierrum is een dorp van ongeveer zestig inwoners, een kilometer of acht boven Sneek gelegen. Het telt een kerk, enkele boerderijen en wat huizen. De enige toegangsweg eindigt op een pleintje. Wie vandaar te voet de nederzetting doorkruist, wat niet meer dan vijftig stappen vereist, kijkt aan de rand van het dorp uit over één van de moederpolders van Friesland.

Tot ver in de Middeleeuwen omvatte Friesland drie landsdelen: Oostergo, Westergo en de Zevenwouden. Westergo bestond in zijn kern uit een kweldergebied, opgebouwd uit kleiïge wadvlaktes en hogere, zandige kwelder- en oeverwallen. Kreken en prielen doorsneden het landschap. Marneslenk en Middelzee scheidden Westergo van de andere landsdelen. De hoger gelegen delen van het kweldergebied werden het eerst bewoond. Later wierpen de bewoners, door de zeespiegelstijging daartoe gedwongen, terpen op. In de loop van de tijd ontstonden in Westergo ongeveer zevenhonderd dorps- en huisterpen.

Omdijking

Zo rond het jaar 900 gaan de bewoners van Westergo dijken aanleggen, die daarmee behoren tot de oudste van Nederland. De terpen boden in die tijd niet meer voldoende bescherming tegen het zeewater. Westergo was een dichtbevolkt en welvarend gebied met een relatief rijke cultuur. Geld en mankracht waren dus beschikbaar en kennelijk was de samenleving ook zo ver ontwikkeld dat men grote projecten kon aanpakken. De bewoners begonnen met het aanleggen van lage ringdijkjes ter bescherming van een boerderij of van enkele akkers. Omstreeks 1000 werden de eerste dijkjes aan elkaar gekoppeld, daardoor omsloten deze een groter gebied. Die eerste omdijkte gebieden noemen wij moederpolders; daar ligt het begin van de Friese indijkingsgeschiedenis. Ze vormen de kern van het Friese kleilandschap. Op

Lytsewierrum ligt aan de rand van één van de vier moederpolders van Friesland. (Foto Hoge Noorden)

de eerste moederpolders werden alsmaar meer dijken en polders aangesloten. Het door dijken beschermde land breidde zich zo steeds verder uit, tot over heel Westergo.

De moederpolders

Oorspronkelijk waren er vier moederpolders. Dat zijn de moederpolders van Hartwerd-Witmarsum, Easterein-Lytsewierrum, Tzumwest en Wijnaldum. Het waterpeil binnen die polders regelde men met eenvoudige uitwateringssluisjes: een houten koker door de dijk

met een klep die bij eb werd geopend. De sluisjes werden gebouwd waar de dijk de loop van een wadkreek kruiste. Op den duur verbonden zwaardere dijken de moederpolders met elkaar. Die dijken zijn nu nog terug te vinden als onderdeel van de Slachtedijk. Die dijk loopt van Oosterbierum aan de Waddenzee, dwars door Westergo, naar Raerd. Na 1100 begon men met het inpolderen van de Middelzee. Ook de Marneboezem werd afgesloten en ingepolderd. In de loop van de 13de eeuw was heel Westergo bedijkt.

Meer historische primeurs

Het gebied rond Lytsewierrum ligt in een moederpolder. Daarmee is het hier één van de oudste polderlandschappen van Friesland. Aan de kronkelende loop van sommige sloten en vaarten is nu nog te zien dat dat voormalige wadgeulen en -prieën zijn. Op waterstaatkundig terrein telt de omgeving van Lytsewierrum overigens méér historische primeurs. Wie van Reahûs naar Lytsewierrum gaat, rijdt over de Sâtleansterdijk. Dat is een onderdeel van de originele ringdijk om de moederpolder. De naam van dit dijksdeel verwijst naar het Sânlân, het zandland. Het zandland was een wat hoger gelegen gebied in het oorspronkelijke kwelderlandschap, over de kruin waarvan deze dijk werd aangelegd. Tegelijk vormde dit sâtlean de kern van een waterschap, gesitueerd op het nieuwe land van de ingepolderde Middelzee. Het 'Sâtleanster rjocht' is opgenomen in een oorkonde uit 1381. Daarmee is het één van de oudste waterschappen in Friesland. Door de zeespiegelrijzing voldeed op een gegeven moment in de Nederlandse kustgebieden de natuurlijke uitwatering via sluisjes niet langer. Bij eb liep het water niet meer voldoende weg. In de loop van de 15de eeuw werd daarom in Holland de windwatermolen ontwikkeld. Deze kon het water mechanisch uitslaan. Die molentechniek verspreidde zich naar het Noorden. De archieven leren ons dat de eerste watermolen van Friesland in de 16de eeuw bij Lytsewierrum is gebouwd.

Lytsewierrum

Het Lytsewierrum van nu ligt als een beboste oase tussen strak getrokken productieweiden. Gebogen kavelvormen en kronkelende sloten verraden echter het oude landschap. De vierkante zadeldakten van de Gertrudiskerk torent boven de bomen uit. De laatgotische Gertrudis is, voor de beperkte omvang van Lytsewierrum, een opmerkelijk forse kerk. In

Gevelsteen in de Gertrudiskerk. (Foto Hans Koppen)

De moederpolders van Westergo met de geulen van voor de bedijking. 1. Easterein-Lytsewierrum. 2. Hartwerd-Witmarsum. 3. Tzum-West. 4. Wijnaldum. (Kaart Kerst Huisman)

1514 verwoestte De Zwarte Hoop, een bende rondtrekkende en brandschattende soldaten, kerk en dorp. De toren werd het eerst herbouwd, in 1516. Een gevelsteen in de zuidelijke muur laat weten dat de herbouw van de kerk goed veertig jaar later werd voltooid. Kennelijk waren het slechte tijden want op de steen staat: 'Anno DNI 1557, de XXXI martii. Doe is dese kercke angeleit. Doe is dat broet coft voer XII st' (stuivers). Een opmerkelijk hoge prijs voor brood. Geen brood, maar taart, thee, koffie en

ijs zijn tegenwoordig te verkrijgen bij de bewoners van de voormalige pastorie tegenover de kerk. Die voeren daar in het zomerseizoen een 'buitenschenkerij'. In hun idyllische tuin is het dan goed toeven. De stilte is er overweldigend en het uitzicht beslaat meer dan duizend jaar Friese landschapsgeschiedenis. <

► Verder lezen:

- K.A Rienks en G. Walther, Binnendijken en Slieperdijken yn Fryslân, Bolswert, 1954
- <http://www.lytsewierrum.nl>

De vierkante zadeldakten van de Gertrudiskerk van Lytsewierrum. (Foto Hoge Noorden)